

Мирослав Янакиев

ЕЗИК, КОД, ДИАЛЕКТ, СТИЛ*

Всеки, който прави похвалните днес усилия да се запознае даже и най-бегло, от една страна, с езикознанието, а от друга, със съвременната логика и с изградената в строго съответствие с нейните изисквания теория на информацията, е бивал поставян в затруднение от факта, че в трите науки с термина 'език' не се оперира по един и същ начин. Тъй като е изключена възможността езикознанието за напред да се развива, без да се съобразява с постигнатото от логиката и теорията на информацията, налага се езиковедите да вземат пред вид уточненията в използването на този термин, направени от специалистите по логика и по теорията на информацията.

Тълкуването на термина 'език' като 'система от сигнали, с помощта на които група хора общуват помежду си' или с подобен израз¹ разширява обема на понятието 'език', защото позволява да се наричат 'езици' системите от изразни средства, използвани в алгебрата, химията, електротехниката, географията, диаграмната статистика, изобщо в почти всяка точна наука. Това тълкуване включва в обема на понятието 'език' и всяка система от жестово-мимични сигнали, защото определени жестове и мимики се използват с определени значения само от определени групи хора.² Тъй като логиката си поставя за задача да установява верността или неверността на мислите, на какъвто и език да са изразени, и тъй като за помощ се обръщат към логиката най-често учени, изразяващи мислите си със специална формула, т. е. на езици, за които в езикознанието не се говори, специалистите по логика сами са поставили основите на теория, обща за всички видове езици, и са си изградили особен, свой език за регистриране на резултатите по логически анализ. В тази теория езиците, съставляващи обекта на езикознанието,

* В сп. *Език и литература*, 1961, № 2, с. 63–64.

1 Срв. например логиката на Henryk Greniewski (*Elementy logiki formalnej*, Warszawa 1955, с. 7): „Като казваме „език“, имаме на ум определена система от сигнали, с помощта на които в обществото хората се разбират помежду си“. В учебника „*Moderní logika*“ (Praha 1958), написан от колектив, начело с Otakar Zich, определението на термина 'език' изглежда друго, защото се детайлизира съдържанието на термина 'система': „Език (или изразна система) ще наричаме всяка система от знакове, притежаващи определено значение, ако за тях важат определени структурни правила, т. е. правила за свързване на тези знакове в по-сложни образования“ (с. 11). Но и авторите на „*Moderní logika*“ имат предвид, както личи от по-нататъшното изложение, всякакви сигнални системи, осъществяващи обучение на хора.

2 Всеки българин, който е имал случай да пътува из чужбина, знае, че в много чужди страни движенията на главата, изразяващи съгласие или несъгласие, са „на друг език“. Даже такива, на глед „съвсем естествено понятни“ жестове като *с о ч е н е т о* в жестовите езици на някои африкански народи изразяват *п р о к л я т и е*. Срв. R. Jakobson. *On linguistic aspects of translation*. В сб. *On translation* (= Harvard studies in comparative Literature founded by W. H. Schofield, 23). Cambridge, Massachusetts, 1959, с. 232.

фигурират само като вид езици, наричани 'естествени (натурални)'³. Следователно езикознанието се оказва просто частна наука за някои от фактите, обобщени с тази теория, теория, която по задачи и по обхват съвпада с постулираната от Фердинанд де Сосюр 'семиология' и разработваната от Луи Йелмслев 'глосематика'⁴. Много езиковеди все още недоверчиво се въздържат да използват в работата си постиженията на градената от специалистите по логика обща теория на езиците. Това въздържание иде от трудностите, които езиковедите срещат, когато се опитват да усвоят терминологията на тази теория, терминология, свързана генетично с математиката и напълно чужда на могъщите школки традиции, циментиращи в още неспособното за зряла критика съзнание на ученика друга, завещана от средновековието несвършена граматическа и логическа терминология.

А междувременно електроинженерите свързочници, в стремежа си да усъвършенствуват телеграфните и телефонните апаратури, всячески подпомагаха зараждането на нова наука, която с математическите методи да намира най-икономични форми за предаване на съобщения. Тази наука, наречена теория на комуникацията (съобщенията)⁵, още повече разшири обема на понятието 'език'. Тя изключи от съдържанието на това понятие хората като задължителни приематели и производители на езикови съобщения. Оказа се, че е възможно действието на редица съвсем прости апарати да се оприличава на дейността, извършвана от човека преводач. Телеграфният ключ например може да се разглежда като преводач, превеждащ съобщения от 'езика' на електронните импулси. Наистина, след като от съдържанието на понятието 'език' беше отстранен човекът, терминът 'език' се стори на мнозина неудобен, та беше заменен с 'код'⁶, но характерът на извършената логическа операция със старото понятие 'език' е ясен – оформено беше логически по-широко понятие, в обема на което на равни основания се включват и всеки от 'естествените (натуралните)' езици, и всеки от 'изкуствените', и 'кодовете' например на Морзе и на Бодо.

3 N. Greniewski, цит. съч., с. 9; O. Zich, цит. съч., с. 14.

4 F. de Saussure, Cours de linguistique générale, Paris 1955, с. 32–35 (руски превод в съставената от В. А. Звегинцев „Хрестоматия по истории езикознания XIX–XX веков“. Москва 1956, с. 331–333); за 'глосематиката' на Йелмслев вж. в същата хрестоматия, с. 423 нт.

5 Вж. А. А. Харкевич, Очерки общей теории связи, Москва, 1955.

6 Терминът 'код' подсказва от къде идва подтикът към разширяване на понятието 'език', пък и цялата трескава бързина, с която се развива науката за 'кодовете' – теорията на информацията. На английски думата code (впрочем френска по произход, от лат. codex 'книга, сборник') означава 'шифър', на първо място военен. Армията е заинтересувана от създаването на много и доброкачествени шифри, а теорията на информацията, за развитието на която се полагат толкова усилия, по същество има за задача да поставя на научни основи създаването на доброкачествени шифри (кодове).

Днес е ясно, че закономерностите, установени от познаващите математиката инженери свързочници чрез анализ на най-прости 'кодове', важат *mutatis mutandis* и за всеки 'естествен език'. Приложимостта на тези закономерности обаче не е лесно да се види, защото всеки 'естествен език', като българския, руския, френския и под., представлява от логическо гледище не един 'език', а конгломерат от формализирани сигнални системи, които при това обикновено (но не винаги) частично съвпадат в съставките си една с друга. Другояче казано, всеки човек е полиглот, многоезичник и в практиката си постоянно смесва различни познати нему 'езици'. Именно тези, смесващи се в практиката на хората различни 'езици' езиковедите наричат (езикови) стилове. Такова тълкуване на термина '(езиков) стил' би могло да се отрази извънредно благоприятно върху съвместното развитие на езикознанието (като наука, занимаваща се по традиция само с 'естествените езици') и теорията на информацията (като наука за всички видове 'кодове', включително и тези, които под названието 'естествени езици' образуват обекта на традиционното езикознание). Понятията омонимия, синонимия и полисемия при предлаганото по-горе тълкуване на термина '(езиков) стил' получават много удобни както за теорията на информацията, така и за логиката интерпретации – те са понятия не на един 'език', а на съвместното функциониране на няколко 'езици' (= стилове). Приеме ли се това положение, всеки стил се оказва поддаваща се на строг логически анализ формализирана система, т. е. система, несъдържаща омонимни и синонимни сигнали.

За термина 'диалект' също може да се намери точно съответствие в предлаганата от логиката интерпретация на понятието 'език'. Диалектът си е 'естествен език', т. е. 'език конгломерат', и също може да се опише „по стилове“. Той се определя като 'диалект' не въз основа на структурни причини, а като се съпоставят изразните му средства с изразните средства на други 'езици'. За 'диалект' се заговаря, когато съпоставянето покаже тъждество в значителна част от изразните средства.

Разликата между '(езиков) стил' и 'диалект' е в това, че стиловете съжителствуват в практиката на едни и същи хора, докато диалектите са присъщи на различни лица. Когато един човек използва в практиката си изразни средства от различни диалекти, той превръща диалектите в стилове.